

İslam Düşünce Tarihinde Yönetim Anlayışı: İbnü'l-Mukaffa Örneği

Yeliz KARADENİZ¹

Özet

Devlet, çok eski dönemlerden beri toplumlar için vazgeçilmez bir kurum olmuştur. Tarih boyunca devlet farklı açılardan ele alınmış ve bu kavram hakkında farklı tanımlamalar yapılmıştır. Devleti, yöneten ile yönetileni birbirinden ayıran bir kurum olarak tasvir edenler de vardır. Devletin ön plana çıkarılan niteliklerine göre farklı yaklaşımlar söz konusu olabilmektedir. Keşfedici metodun kullanıldığı bu çalışmada İslam siyasi düşünce yapısında farklı yaklaşımlarıyla ortaya çıkan, döneminin sosyal, tarihsel, kültürel yapısını *El-Edebü's-Sağir*, *El-Edebü'l-Kebir*, *Risaletü's-Sahabe* ve *Ed-Dürret'ül-Yetime* eserlerinde aktaran İbnü'l-Mukaffa'nın düşüncelerinden hareketle İslam siyaset üslubu ortaya konmuştur. Bu incelemede amaç, İbnü'l-Mukaffa hakkında bilgi verdikten sonra etkin bir yönetimde devletin amaçları, yöneticinin vasıfları, yönetilenlerin uyması gereken ilkelerin neler olduğunun ortaya konulmasıdır. Çalışmada cesaret, cömertlik, fedakârlık ve vefakârlık, ölümü unutmamak, dünyaya kanmamak ve nefsimize sahip çıkmak ilkelerine uyulan bir siyasi düzende yönetilenlerin mutluluğu, ülkenin gelişimi ve kalkınmasının sağlanacağı, ihanetin ve baskının engellenmesinin de mümkün olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Mukaffa, İslam Siyaseti, İyi Yönetim İlkeleri

The Understanding Of Management In The History Of Islamic Thought: The Example Of Ibn Al-Muqaffa

Yeliz KARADENİZ²

Abstract

The state has been an indispensable institution for societies since time immemorial. During this process, the state was considered from different angles and different definitions were made. There are also those who approve of the state as an institution that distinguishes between the one that governs and the one that governs. Different approaches are made according to the qualifications put forward by the state. In this study, the Islamic Political Style has been revealed based on the thoughts of Ibn al-Muqaffa, who appeared with different approaches to the structure of Islamic political thought and conveyed the social, historical and cultural structure of his era in the works of *Al-Adabu's-sağir*, *Al-Adabu'l-kabir*, *Risaletu's Sahaba* and *Ed-Durratu'l Yatima*. In this review, after providing information about Mukaffa, it was tried to reveal what are the goals of the state, the qualifications of the manager, and the principles that managers should follow in effective management. In the study, it was concluded that courage, generosity, sacrifice and loyalty make it possible to prevent betrayal and oppression, the development and development of the country and the happiness of those who are governed by a political order that adheres to the principles of not forgetting death, not falling for the world and taking care of our selves.

Keywords: Ibn al-Muqaffa, Islamic Politics, Principles of Good Governance

GİRİŞ

Medeniyet; uygarlık, refah ve mutluluk, şehirli olmak gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Tarih boyunca insanlar pek çok medeniyet görmüştür. Bu medeniyetler gelişmekte, yükselmekte, birleşmekte, birbirleriyle etkileşim kurmakta ve bazen de yıkılmaktadır.

Bu çalışmada esas alınan İslam medeniyeti; sevgi, hoşgörü, itaat, adalet, ahlak ve danışma gibi ilkelerle donatılmış yönetim anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Tarihsel arka planda pek çok medeniyetin İslam medeniyetinin gelişimine katkısı olmuştur.

İslam medeniyetiyle olan etkileşimin bir örneği de Emeviler ve Abbasiler dönemindeki gelişmelerdir. Bu iki toplum özellikle dini ve felsefi konularda birbirlerini etkilemişlerdir. Bu durum zamanla devlet yönetimi konusuna da yansımıştır. İbnü'l-Mukaffa bazı geçmiş değerleri İslam'a uygun hale getirip eserlerinde tavsiye olarak sunmaktadır. Abbasiler de Mukaffa'nın tavsiyelerinden etkilenmişlerdir.

İbnü'l-Mukaffa toplumun sorunlarını çözmek için doğrudan dinle ilgili olmadan Hint, Yunan ve İran tecrübelerini katarak siyasi, ekonomik ve idari konularda tavsiyeler vermeyi tercih etmektedir. Yani kendi tecrübelerini İslam'a uygun hale getirdikten sonra devlet yapısına aktarmaya çalışmıştır. Bu sebeple doğrudan ayet ve hadisten yola çıkmak yerine bürokrat üslubuyla bir yol haritası çizmektedir. Bununla beraber İslami değerlerden vazgeçmediğini de belirtmek gerekir.

İbnü'l-Mukaffa'nın İslam siyasi tarihinde siyasetname örneklerinin ilklerinden olduğu söylenmektedir. Bu doğrultuda kendisinden sonra gelen düşünürleri de etkilemiştir. Bu çalışmanın konusunu da onun yönetim anlayışı doğrultusunda İslam düşünce tarihinde yönetim anlayışı şeklinde belirtebiliriz.

İbnü'l-Mukaffa'nın Hayatı

Asıl adı Farsçada "mübarek" anlamına gelen Ruzbih olan İbnü'l-Mukaffa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, Basra'da 36 yaşında vefat ettiği söylenmektedir. Rivayetlere bakılırsa genç yaşta vefat etmiş olsa da pek çok yenilik yapıp, vezirlik görevine bile yükselebilecek yetenekte birisidir (Kuzudişli, 2017: 53-54).

İbnü'l-Mukaffa'nın ölene kadar Mecusi olarak yaşayan babası Dadaveyh, Emevi valisinin vergi tahsildarlığını yaparken görevini kişisel çıkar amaçlı kullandığından işkence görmüş ve bu sebeple eli sakat anlamına gelen "mukaffa" lakabıyla anılmıştır (Çakır, 2017: 5). Bu nedenle oğluna da eli sakatın oğlu lakabıyla İbnü'l-Mukaffa denilmiştir. İbnü'l-Mukaffa'nın ismi İbn Haldun'un Mukaddime adlı kitabında da geçmektedir (Haldun, 2018: 61).

İbnü'l-Mukaffa'nın babası Mecusi dinine bağlı olduğundan oğlunun da bu dini öğrenmesini istemiş ve ilk eğitimini Cur şehrinde bu din üzerine aldırılmıştır. Yaşamının ilerleyen yıllarında Mukaffa, katiplik mesleğinde ustalaştığı için Emevilerin bürokratik sisteminde ayrıcalıklı konumlarda görev yapmıştır (Alp, 2012: 1). Katiplik o dönemde arka planda devleti yöneten sınıf olarak görülmektedir.

İbnü'l-Mukaffa'nın çocukluk dönemi babasının görevi sebebiyle Basra'nın din, bilim ve felsefi açıdan zengin ortamında geçmiştir. İran kültürü, soyu ve karakteriyle yetişmiştir. Ayrıca bu dönem Araplaştırma reformlarının gerçekleştiği zamana denk gelmektedir. Bu reformların en çok gerçekleştirildiği yerlerden biri de Irak'tır. İbnü'l-Mukaffa'nın babası artık kâtipliğin de Arapça bilmekten geçtiğini erkenden fark etmiş, Arap-İslam siyasetini öğrenmesi ve geleceğini bürokrasi alanında kurması için Basra'daki ünlü kişilerden oğlunun ders almasını istemiştir (Demirci, 2005: 119). Basra'daki bu entelektüeller, devrin bilginleri ve yöneticileri İbnü'l-Mukaffa'nın kendini geliştirmesinde etkili olmuştur.

Hayatının en önemli zamanlarını bu ortamda geçiren İbnü'l-Mukaffa Arap dili yanında tarih, siyaset, edebiyat, felsefe, ahlak ve din gibi pek çok konuda Fars, Hint ve Yunan kültürleriyle kendini geliştirmiştir. Bunun için o dönemde Arap olmayanlar arasında İbnü'l-Mukaffa'dan daha zeki kişinin bulunmadığı da söylenmektedir. İnsanlar onun için zeki aynı zamanda da ilminin aklından çok olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca kendi döneminde geniş bilgi birikimi, keskin zekâsı, güzel ahlakı ve edebiyatı ile tanınmıştır (Çakır, 2017: 6).

Bürokratik iş tecrübesine de sahip olan İbnü'l-Mukaffa siyasi meselelerle yakından ilgilenen, İslam düşünce tarihinde yönetim anlayışı konusunda adı geçen önemli düşünürlerdendir. İbnü'l-Mukaffa, bilimin temeli olarak aklı görmektedir (Kuzudişli, 2017: 58).

İbnü'l-Mukaffa Basra'da zengin kültürel birikimle yetişen, devrinin aydın kişileri arasındadır. İran siyasi geleneği ve Yunan felsefesine ilgisinden dolayı yoğunlaştığı kaynaklar da daha çok İran siyasi geleneğine ve Yunan felsefesine dayanan metinlerdir. Onun bu ilgisi, Yunan felsefecilerinden

Aristo'nun eserlerini küçük yaşta tercüme etmesi ve okumasından anlaşılmaktadır. Yaptığı diğer çevirileri de İran geleneğiyle döneminin İslam düşüncesi arasında köprü olmuştur (Torlak, 2011: 3). Hayatı Emevilerin yıkılıp Abbasilerin kurulduğu döneme denk geldiğinden İbnü'l-Mukaffa hem bir devletin çöküş sebeplerini hem de yeni kurulan devletin siyasi ve toplumsal yapısını gözlemlene fırsatı bulmuş, ayrıca bu siyasi ve toplumsal yapıya aktif olarak katılmıştır. Zaman zaman iki devlet arasında kıyaslama da yapmıştır. Onun görüşleri topluma değil daha çok seçkin kesime hitap etmektedir (Durmuş, 2000: 130-134). Emevi devletinin uyguladığı sistemin iyileştirilmesinden yana bir tutum sergilemiştir. Sasanilerin sisteminin iyi yönlerinin, yeni kurulmakta olan Abbasi devletine de takviye edilmesini önermektedir. Şiddete hiçbir yerde yer vermeyen İbnü'l-Mukaffa, yöneticilere ve topluma sık sık öğütler vermekte, iktidarın uygulanma biçimi ve yönetici-yönetilen ilişkisi hakkında öneriler sunmaktadır (Kutluer, 2000: 136).

İbnü'l-Mukaffa önceki devlet kuramlarından farklı yönere sahiptir. Örneğin Platon ve Aristoteles'in devlet kuramları, yönetimindeki iktidarların durumuna göre devleti tanımlarken İbnü'l-Mukaffa devlet tanımında, yöneticinin ortaya çıkaracağı pratik durumu temel almaktadır. İbnü'l-Mukaffa'nın yaklaşımına göre Platon ve Aristoteles'in demokratik rejimi keyfi bir yönetimi sergilemekte, bu da kişisel çıkarlara ve yok oluşa işaret etmektedir (Turan, 2017: 84). Buradan da yola çıkarak İbnü'l-Mukaffa'nın yaklaşımının, şekli değil icrai yönüne vurgu yaptığı ve bu açıdan daha fonksiyonel bir model sunduğu söylenebilir.

Baba mesleği kâtiplik olan İbnü'l-Mukaffa bürokrasi kariyerine Basra valisinin kâtipliğini yaparak başlamıştır. Bu kâtipliğin gerektirdiği niteliklerden olan cömert, dürüst, sadık ve güvenilir olma vasıflarını da taşımaktadır. Basra valisinden sonra Kirman valisi İsa b. Ali'nin de kâtipliğini yaptığı bilinmektedir. İbnü'l-Mukaffa asıl ününe bu vali zamanında kavuşmuştur. O zamana kadar Mecusi dinine inanan İbnü'l-Mukaffa'nın İsa b. Ali ile tanıştıktan sonra Kuran'dan etkilenip herkesin huzurunda Müslüman olduğu, çocuğuna da Muhammed adını verdiği söylenmektedir. Müslüman olduktan kısa bir süre sonra da hem kişisel hem de siyasi sebeplerden dolayı Basra valisi tarafından öldürüldüğü rivayet edilmektedir. Zındıklıkla suçlanıp, özellikle de haraç ve vergi konularında yöneticilere söylediği sözlerin bedelini ağır ödediğinden bahsedilmektedir (Torlak, 2011: 5).

Yöneticilere yazdığı mektuplar, ahirete inanmamakla suçlandığından ve siyasi çatışmaların içinde yer alması gibi nedenlerden ötürü rakiplerinin tepkisini toplamıştır. Ancak düşüncelerini ifade etmekten ve eleştiri yapmaktan kaçınmayan kişiliği ile takdir edildiğinden de bahsedilmektedir. (Demirci, 2008: 221). İbnü'l-Mukaffa'nın önerileri Abbasi vezirlerinden Tahir b. Hüseyin tarafından dikkate alınmış hatta tavsiye ettiği reformlar uygulamaya geçirilmiştir. Aslında onun amacının Hint, İran, Yunan ve Roma geleneğini kendi siyasi düşüncesiyle harmanlayıp sadece sorunları ortaya koymakla yetinmeyip problemlere çözüm üretmektedir (Kuzudişli, 2017: 56).

İbnü'l-Mukaffa'nın Eserleri

Hint hükümdarının emri üzerine vezir Beydeba tarafından yazılan, kendinden sonrakilere örnek teşkil etmesi açısından fabl türünün ilk örneklerinden olması itibarıyla İbnü'l-Mukaffa'yı üne kavuşturan Kelile ve Dimne İbnü'l-Mukaffa'nın en ünlü çeviri eseridir. Sasanileri ele aldığı Siyerü'l-Müluk, Fars gelenek göreneklerinden bahsettiği Kitabü'l-A'in, İran hükümdarı Nuşirevan'ın hayatını ve hükümdarların uyması gereken kuralları aktardığı Kitâbü't-tâc fi Sireti Enüşirvan, Türk-İran mücadelelerini içeren Kitabü's-Segiserân, Keyanilerin tarihsel serüvenini ele aldığı Kitabü'l-Peykar, başrahip Mazdekten bahsettiği Kitabü Mazdek, Aristo mantığını incelediği Kitabü'l-Mantık da diğer tercüme eserleridir. Tercüme olan bu eserlerin birçoğunun siyaset ve ahlak temalı eserler olması ve Hint kökenli oluşu dikkat çekmektedir (Durmuş, 2000: 130-134).

Telif eserlerine de bakmak gerekirse bunlardan birincisi El-Edebü'l-Kebir kitabıdır. Bu kitap bir mukaddime ve iki bölüm içermektedir. Kitabın amacı nesillerdir süren geleneklere uymanın, ilimden ve bilgidenden yararlanmanın önemine vurgu yapmaktır. Hükümdar, vezir ve valilere idari ve siyasi davranışlarda uyulması gereken ahlaki öğütlerin yer aldığı kitap olduğu söylenebilir. Bu kitap pek çok dile de çevrilmiş, üzerinde çalışmalar yapılmıştır (Turan, 2017: 4). İkinci önemli kitabı bir mukaddime ile bir bölümden oluşan aklın ahlaka ihtiyacı ve akıl-edep ilişkisini ele aldığı, insanın nefis terbiyesi yapmasının, nefisini kötü düşüncelerden uzak tutmasının gerekliliği üzerinde durduğu, hükümdara ve yardımcılara ahlaklı ve akıllı olmayı önerdiği El-Edebü's-Sağir adlı kitabıdır. Bu iki eserde görüldüğü gibi edepten kastettiği ahlak ve nefis mücadelesidir. Onun bu düşünceleri öncelikle insanı akla

götürmektedir. İbnü'l-Mukaffa'ya göre dinde eğer iyi-kötü ayrımı olmasaydı bile akıl onu çözebilirdi (Kutluer, 2000: 134-137).

Üçüncü eseri literatürde en çok inceleme yapılan Risaletü's-Sahabe'dir. Bu kitap halife Mansur'a siyasi, askeri, ekonomik ve hukuki alanlarda tavsiye niteliğinde yazılmıştır (Cabiri, 1997: 670). Onun döneminde yaşanan toplumsal sorunlara, vezir ve vali gibi yardımcıların seçimine yönelik çözüm önerilerinde bulunulmuştur (Mukaffa, 2001: 29). Ayrıca halkın saraydan istekleri de açık bir dille ifade edilmiştir. El-Hikem isimli eser ise yazarın özlü sözlerinden ve tecrübelerinden oluşmaktadır. Bir de iyi bir yöneticiyle kötü bir halkın ilişkisini gösterdiği fabl türündeki El-yetimetus Saniye isimindeki eseri vardır (Demirci, 2005: 131). Bu kitaplarda konu olarak yöneticinin uyulması gereken ilkelerden bahsedilmektedir. Belirlemiş olduğu ilkelerin diğer siyasetnamelerdeki yöneticiye yönelik öğütlerden ayrılan yönü bir devletin çökmesi, yeni devletin kurulması aşamasında nelerden kaçınılması gerektiğini belirtmesinde yatmaktadır.

Bu ilkelerden ilk üçü adalet, şûra ve çoğunluk ilkesidir. Yönetici, görev ve sorumlulukları yerine getirirken adaletli olmalı, danışarak karar vermeli ve çoğunluğun verdiği kararın daha güvenilir olacağı düşüncesinden yola çıkarak hareket etmelidir (Rayyis, 1995:294-300). Ayrıca onun özgürlüğü savunan fikirleriyle ve toplumda adaleti hakim kılarak keyfi yönetimi sonlandırmayı isteyen çabalarıyla ıslah yolunda olan bir kişi olduğu söylenebilir.

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle Aristo'nun kitaplarını çevirerek İslam düşüncesine, Fars dilinden yaptığı çevirilerle İslam siyasetine, Hint kültürüne ait yaptığı çevirilerle de birey ve toplum yaşantısına katkı sağladığı görülmektedir. Eserlerinin çoğunda da ahlak ve eğitim konularını işlemektedir.

İbnü'l-Mukaffa eserlerinde yöneticilere güçlü bir liderlik ve istişarenin öneminden, idari, ekonomik ve askeri bakımdan mükemmel bir teşkilat kurmaktan bahsederken, halka da itaati önermektedir. Hukuk, maliye, saray adabı alanında ve yönetici-yönetilen ilişkilerinde Câhiz, İbn Kuteybe, Turtuşı, Sealibi, Maverdi, Gazzali, Nizamulmülk, Keykavus, Zencani, Şeyzeri'yi etkilemiştir. Bu düşünürler eserlerinde İbnü'l-Mukaffa'nın düşüncelerinden faydalanmışlardır (Adalıoğlu, 2004: 8).

İbnü'l-Mukaffa'nın sürekli çeviri yapmasının sebebini Fars milliyetçiliği olarak değerlendirenler olduğu gibi, aksine ömrünü siyasete verdiğini, yaşadığı tecrübelerden hareketle toplumdaki siyasi sıkıntılara çözüm üretme ve öneride bulunma amacı taşıdığını söyleyenler de vardır. Bu çevirileriyle Yunan, Hint ve İran değerlerini harmanlayıp İslam siyaset ve yönetimine yeni şeyler kazandırmıştır. Hint, Yunan ve İran siyasi yapısı üzerine çalışmalar yürütürken, pek çok eserin çevirisini de yaparak bu eserleri İslam siyasi düşünce sistemine dahil etmeye çalışmıştır (Turan, 2018: 227).

İbnü'l-Mukaffa'ya Göre İslam'da Siyaset Üslubu

İran kültürünün İslami geleneğe yansımaları temsil eden İranlı İbnü'l-Mukaffa, İran kültür öğelerini İslamlaştırarak devlet düzenine aktarması, siyasi konulardaki derinliği ve reformist tavrıyla İslam düşünce sisteminin özgün kişiliklerindedir. Hukuk alanındaki problemleri çözmek, vergi ve toprak reformuyla ekonomiyi düzeltmek gibi konularda da tavsiyeleri bulunmaktadır.

O, yöneticilere felsefi fikirler vermekte ve mantıki kıyaslar yapmaktadır. Bu kıyasları bulunduğu dönemin dini ve siyasi yapısıyla ilgili önerilerde bulunarak sunmaktadır. Yöneticilere sadece görüşlerini değil yaşadıklarını da aktararak tavsiyelerde bulunmakta bu da o dönemin İslami yapısını gözler önüne sermektedir (Mukaffa, 2016: 12).

İbnü'l-Mukaffa, özellikle temel ahlaki erdemler kazandırmaya çalışırken dünyada ve ahirette mutlu olmanın yolunu akla bağlamaktadır. Akıl sağlam olduğunda yapılacak işler de doğru bir şekilde gerçekleşecektir. Akla yön veren şeyin ise ahlak olduğundan söz etmektedir. İbnü'l-Mukaffa ahlakın akli iyileştireceğine ve yönlendireceğine vurgu yapmaktadır. Ona göre sağlam bir akılda yedi ilke olmalıdır. Bunlar sırasıyla sevgiye önem vermek, taleplerin karşılanması için ısrar etmek, iyi huyları almak, doğru seçimler yapmak, sorumluluk almak, sözünün arkasında durmak ve kararlı olmaktır (Mukaffa, 1989: 280-287).

Ona göre din ve akıl birbiriyle çatışmamaktadır. Din de akıl da insan hayatının mükemmelliği için şarttır. Din, iman konusuyken akıl tartışma ve uzlaşma alanıdır. Din her konuda tartışmaya kapalı şeyler getirirse akıl da anlamsızlaşacaktır. O halde insan aklını kullanıp dini anlamaya çalışmalıdır. İbnü'l-Mukaffa'ya göre Allah insana akli verir ama onu kullanmasında yönlendirici olarak da yöneticileri tayin eder (Mukaffa, 1987: 309-314).

İbnü'l-Mukaffa din ve akıl arasındaki ilişkiyi incelerken bazı araştırmacılar onu İslam tarihinin ilk laik düşünürü olarak tanımlamışlardır. Batı literatüründeki pek çok kişinin de öncüsü olarak kabul

edilmektedir. Abbasi devlet yapısını ve kültürünü İslami unsurlardan uzaklaştırarak laiklik üzerine temellendirdiğini söyleyenler de vardır. Ancak tüm bu iddiaların aksine onun için eserlerine ve siyasi görüşlerine bakıldığında Doğu kültürü içerisinde kaybolan bir Batılı olduğunu söylemek daha doğru olacaktır (Şirvani, 1965: 88-89).

Yönetimde gerçekleştirilen her faaliyette akıl ön plandadır. Akıl ile doğru kararlar alınıp, kararlılıkla gerçekleştirilmektedir. Bu dönemde İbnü'l-Mukaffa ilmi aklıdan da fazla olan kişi olarak tanınmaktadır. Bu yüzdendir ki pek çok konuda söz söylediğinden dolayı öldürüldüğü rivayet edilmektedir. İslam siyasi yönetiminde işleri önem sırasına göre gerçekleştirip, fayda sağlamayan işlerden uzak durulması gerekmektedir. Ayrıca yöneticilerin işleri yaparken zamanı stratejik olarak yönetmeleri de gereklidir (Mukaffa, 1989: 285-300).

Akıllı insan, nefisini iyi kullanabilen, daima ölümü hatırlayan ve hatırlatan insan olmalıdır. Doğası gereği de tutkularını düşüncelerinin önüne koyan insan, aklını kullanıp mantığıyla tutkularını geri plana atmalıdır. Günümüz çalışma ortamında insanın hırslarının düşüncelerinin önüne geçtiğinin örnekleri görülmektedir. Bunlara rağmen İbnü'l-Mukaffa insanların tamamen düşüncelerini arka plana atmamaktadır.

O en kötü yoksulluğun akıl eksikliği olduğunu da söylemektedir. Akıllı kişi kendine faydası olanı ve onu mutlu edenini sever, acı verenden kaçır. Eserlerinde bilginin öneminden bahsetmekte, bilginin amel için gerekliliğine ve fayda kavramıyla ilişkisine de vurgu yapmaktadır. Burada akla Bentham'ın faydacılık teorisi gelmektedir. Bu teoriye göre de en fazla miktarda en çok insana en yüksek mutluluğun ve faydanın sağlanması esastır. İbnü'l-Mukaffa da en yüksek amaca yalnızca filozofların ulaşabileceğinden bahsedilirken felsefenin önemi üzerinde durmaktadır (Durmuş, 2000: 132).

Saygıya en layık sultanı öfkeden uzak durabilen, yumuşak karakterli, alacağı kararların sonuçlarını önceden iyi kestirebilen sultan olarak tanımlamaktadır. Akıllı kişi sultana yani yöneticiye sadakat göstermeli, itaat etmelidir. Ancak bu konuda İbnü'l-Mukaffa'nın kendine yakın bulduğu tutum, yöneticilerin Kuran'da yazılanlara uyduğu sürece ona itaat edilmesinin uygun olduğudur (Turan, 2017: 95-96).

Ona göre akıllı kimse, iki elinde iki ayna bulundurmalıdır. Biriyle kendine bakıp kötülüklerini görerek ondan vazgeçmeli, diğeriyle karşıdaki kişinin iyiliklerini görüp örnek almalıdır. Kişiye verilen en iyi şeyin akıl olduğunu o yoksa ilim bilmek olduğunu, eğer bu da yoksa dürüst olmak ve şayet o da yoksa biran önce ölmeyi dilemek olduğunu ifade etmektedir. İyilikleri de kendi içinde derecelendirmektedir. Ona göre sinirliyen doğruyu söylemek, fakirlikte bile cömert olmak ve affetmek en üstün iyiliklerdendir. En büyük kötülük ise yalan söylemektir.

İslam yönetim anlayışında sultan ve sahabe (maiyet) kavramları sıkça kullanılmaktadır. Sultan kavramından hareketle bir yöneticinin yönetilenlere uygulaması gereken yönetim usulleri ve yönetilenlerle yöneticilerin karşılıklı davranış kurallarından bahsedilebilir. Sahabe kavramıyla ise iyi bir sahabe nasıl seçilir ve iyi diye nitelediğimiz özellikler nelerdir gibi sorular üzerinde durulabilir. Ayrıca İbnü'l-Mukaffa yönetici pozisyonunda bulunan kâtip, vezir ve valilere de seslenmiştir. Bizden önceki neslin bizlerden daha zeki, daha güçlü ve dini bilgilerde daha bilinçli olduğunu söylemektedir (Mukaffa, 2016: 12).

Sultanlardan bahsederken öncelikle övgü konusunu ele almak gerekir. Yönetici olunca kendini övmeyi sevmekten uzak durulması gerektiğinden bahsedilmektedir. Övülmeyi reddedip tevazu gösteren gerçek bir yönetici olunmalıdır. Övgü insanı kibirli yapacağından kibir de diğer insanların nefretini toplayacağından yönetim açısından olumsuz karşılanmaktadır. Çalışanlarının gözünde iyi bir konumda olmak isteyen yönetici mütevazilik ilkesinden ödün vermemelidir. Günümüzde bunu uygulayacak kişi az olduğu için bu kavrama verilecek önem daha da artmaktadır. İbnü'l-Mukaffa bu yüzden övgü peşinde koşmayı zayıflık olarak değerlendirmektedir (Ünal, 2010: 225).

İbnü'l-Mukaffa'nın bu değerlendirmesine karşın günümüzde insanların dünyaya bırakabileceği en iyi şeyin, iyi bir isim olduğu yönünde ortak bir görüş vardır. Övgüyle anılmak karşıdaki insanın güvenini sağlayacağından dünyadaki işlerini kolaylaştırmaktadır. İnsan, yaşamında şayet saygı görmek istiyorsa üstlerine karşı saygılı altındakilere karşı hoşgörülü ve denkleleriyle ise uyumlu olmalıdır. Bu durum bir boyun eğmek veya aşağılamak olarak algılanmamalıdır.

İbnü'l-Mukaffa'nın ele aldığı konulardan biri de rıza meselesidir. Yöneticinin alacağı kararlarda üç rıza önemlidir. Yöneticinin işlerinin rast gitmesi için Rabbinin, sultanın ve yönetilen insanların yöneticiden razı gelmesi gerekmektedir. Ayrıca tebessümün öneminden bahsedilmektedir. Günlük yaşamımızda da

iş hayatında da gülümsemek daima kazanç getirir. Günümüzde nasıl ki güler yüzlü esnaflar yüzü asık olanlara göre tercih edilmekteyse yöneticilerde de bu kıstas önemlidir.

İbnü'l-Mukaffa yönetim anlayışında istişare kavramına da vurgu yapmakta, sultanın yardımcılarını danışmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Tek kişinin görüşüyle karar almak sağlıklı olmayacaktır. Ancak herkesin üzerinde uzlaştığı karara erişmek de zordur. İnsanların tamamının memnuniyetini erişilmez bir amaç olarak değerlendirmektedir. Bu sebeple önemli olan çoğunluğun mutluluğunu sağlayacak kararı alabilmektir.

İslam düşünce sisteminde danışma yani istişarenin öneminden sürekli bahsedilirken günümüzdeki uygulamalara bakıldığında içi boş bir kavram olarak değerlendirildiği söylenebilir. Günümüzdeki algı, yöneticinin toplantılarda insanların fikrini alsa bile yine kendi bildiğini faaliyete geçirdiği yönündedir. İbnü'l-Mukaffa'ya göre danışmanın doğru bir seyir izlemesi için, danışan kişi danışılardan daha üstün olsa da kibirli davranmayıp kendi görüşünü onların görüşüyle harmanlamalı, aynı şekilde danışılan kişiler de danışanın yanlısını gördüğünde sert davranmayıp görüşünü değiştirebilmelidir.

İbnü'l-Mukaffa başka bir önemli kavram olarak sabır kavramını somutlaştırmaya gerek duymuştur. Sabırlı insanı, nefesine hâkim olabilen, zorluklarda güçlü davranabilen, öfkesini yenebilen, tutkularından kendini arındırılmış, kararlarından emin insan olarak tanımlamaktadır. Sabır kavramı çerçevesinde yönetici kendisine yöneltilen eleştirilere de açık olmalıdır. Bir muhalefetle karşılaştığında sabırlı olmalı ve ona katlanmalıdır (Mukaffa, 1989: 270-278).

İbnü'l-Mukaffa çevirilerini yaptığı Antik Yunan metinlerinden yola çıkarak toplumu yönetmenin meşakkatli bir iş olduğunu bu yüzden dört temel özelliği taşımayan yöneticinin toplumu iyi yönetemeyeceğini söylemektedir. Bunlar; altında çalışacak kişileri doğru seçme, çalışanlar arasında yetki ve görev paylaşımı yapma, sıkı bir denetim mekanizması ve gerekirse ceza uygulanmasıdır. İbnü'l-Mukaffa'nın ceza ile ilgili "Ceza iyiye destek, kötüden kurtuluştur" sözüne de burada dikkat çekmek gerekir.

İşlerin eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi için bilgiye, ahlaka ve çabaya ihtiyaç vardır. Düşünce ve ahlak birbirinin tamamlayıcısıdır. Aynı şekilde başarıyla beraber çaba da olgunlaşmaktadır. Ne kadar çaba gösterilirse o kadar başarıya ulaşılabilecektir. Sultanın yani günümüzdeki adıyla yöneticinin kapısına iyi, kötü, ahlaklı, ahlaksız, dürüst, yalancı, güçlü ve güçsüz pek çok insan gidebilir. Önemli olan yöneticinin bu insanları iyi analiz edip ayırt edebilmesidir.

İbnü'l-Mukaffa, İslam siyasi düşüncesinde dinlemenin öneminden de bahsetmektedir. İnsanlara iki kulak bir ağız verildiğine vurgu yapmaktadır. Konuşmak isteyene fırsat verilmesi, göz teması kurulması iyi bir dinleyicinin özelliklerindedir. Ona göre öğrenilen şeyler paylaşıldıkça çoğalmaktadır. Yöneticinin dinlenmesi gerektiği, onun görüşlerinin aksi bir görüş seçildiğinde sessiz kalınması gerekliliğini vurgular. Sultanın öfkesini sineye çekip boyun eğmek onun öfke duyduğundan uzak durmak, sırrını saklamak önemlidir. Yönetici kime soru sorarsa o cevaplamalıdır. Başkası yerine konuştuğunda bu durum yönetici tarafından hoş karşılanmamaktadır. Kısacası konuşma ve dinleme hem bir sanat hem de bir sınavdır. İhtiyaç duyulduğunda en iyi konuşan ve dinleyen olunmalıdır (Mukaffa, 1989: 310-320).

Ayrıca siyaset içinde birisine bir iyilik gösterdikten sonra onda sürekliliği sağlamak önemlidir. Bu duruma günümüzde müşteri-çalışan ilişkileri örnek verilebilir. Müşteriye iyi davranan işletme bunda sürekliliği sağlayınca bir süre sonra tercih edilen işletme haline gelmektedir. Yöneticilikte de aynı şekilde insanlara iyiliği dokunan, sevilen yöneticinin tekrar seçilme ihtimali artacaktır.

İbnü'l-Mukaffa'ya göre yönetici öfkelenmez çünkü zaten güç ondadır. Yalan söylemez çünkü kimsenin onu zorlama yetkisi yoktur. Cimrilik yapmaz zaten yoksulluk korkusuna sahip değildir. Yönetici büyük işleri kendi sorumluluğuna alarak, alt işleri yetkin kişilere vermelidir.

Yönetimde denetim kavramını ele almak gerekirse; yöneticinin halkını denetlemesinin gerekliliğinden bahsedilebilir. Bu denetim ile kastedilen, halkın ihtiyaçlarının karşılanması ve dertlerinin dinlenmesidir (Canikli, 2006: 152).

Sultan kavramının altında yöneticinin uyması gereken ilkelerden bahsettikten sonra dost kategorisi altında gerçek dostluğun önemini vurgulamak gerekir. İbnü'l-Mukaffa'ya göre dostlar dünyadaki kazançların en iyisidir. Dost, düşman ile birlikte görüldüğünde sinirlenilmemelidir. Dost denilen, belki gelecek kötülüğü engelliyordur belki de doğru dost değildir, bunun farkına varılabilir. Sözlerle değil eylemlerle dostluğu hissettirmek gerekmektedir. Dost seçerken pek çok özellik göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü birine dost dediğimizde o bizim şerefimiz ve mutluluğumuz olmaktadır. Bu durumda seçilen dost ayna gibi olmalıdır.

Dost dediğine zor gününde yardım esirgenmemelidir. Dostun bir otorite sahibi olduğunda bir makam ve mevkiye geldiğinde hem kıskançlık gösterilmemeli hem de yapacağı işlerde bunun altına sığınmaması için sevindiği belli edilmemelidir. Ona göre konuşulan zamanlarda güzel kelimelerin seçilmesi dostun sayısını arttırdığı gibi güveni de oluşturmaktadır. Stresli ve sorunlarla dolu iş yaşantısı ancak sevgi ve güvenle huzurlu hale getirilebilir (Mustafa, 1990: 116-120).

Düşmana, düşman olduğunu belli etmemek gerektiğini, bunun bize karşı yapılacak kötülüğün dozunu arttıracaklarını iddia etmektedir. Bu yüzden akıllı kişi düşmanını alt etmek için zekâsını karşıdakinden gizlemelidir. Diğer insanlarda olduğu gibi dostuna karşı da alçakgönüllü olunması, gösterişten uzak durulması gerektiğini vurgulamaktadır. Dil yarasının gönül yarasından daha etkili olacağını söyleyerek konuştuklarımıza dikkat etmemizi ve ihtiyatlı olmayı tavsiye etmektedir (Mustafa, 1990: 120-124).

İbnü'l-Mukaffa devlet seçkinleri ve reform alanında, Abbasi Hükümdarı Mansur'a Abbasi devlet oluşumuna ve yönetimine ilişkin öğütler vermiştir. Bu öğütler, İslam siyasi tarihinin ilk siyasetnamelerinden sayılmaktadır. İbnü'l-Mukaffa değişen şartlara göre devlet içerisinde reformları gerekli görmektedir. Siyasi reform taslağı hazırlayarak bir ilke imza atmıştır. Emevilerin vergi konusunda yaşadığı olumsuzluklar maliye alanında reformu zorunlu kılmıştır. Maliye alanında yapılacak olan reformlardan vergi ve haraç reformu, en önemli ve üzerinde durulması gereken husustur. Toprak reformu adı altında hükümdarın, toprakla uğraşan ve tarlasını ekip biçen halkından hazineye yardım adı altında vergi alması gerekmektedir. Her topraktan ne kadar vergi alınması gerektiği ortaya konmalı, iyi işleyen bir vergi sistemi oluşturulmalı, işinin ehli görevliler tayin edilip sıkı bir denetim yapılmalıdır (Al ve Şanver, 2018: 85-86).

Ordu mensuplarının vergi ile ilgili işlere atanmaması ve bu görevden uzak durması gerektiği, çünkü onların mali sisteme zarar vereceği, elde ettikleri geliri kişisel amaç için kullanabileceğinden bahsedilmektedir. Onlar konumları gereği savaşçı ve cömert olmak zorundadırlar. Oysa vergi toplama görevinin insanı ceza ve küçümsemeye yönelteceğini ifade etmektedir. Bundan dolayı onlar maaş sistemine bağlanmalı ve mali işlerle bağlantıları kesilmelidir. İnsanlarla içli dışlı olmamaları için haraçla ilgili kamu görevinde bulunmamalıdır. İbnü'l-Mukaffa'nın amacı devlete itaat eden bir ordunun oluşmasıdır.

İbnü'l-Mukaffa'nın vergi düzeninin ıslahına dair tavsiyelerine bakarak insanlar arasındaki çatışmanın ve halkın ezilmesini engellemenin çözümünü sivil bürokrasiyi güçlendirmekte bulduğu çıkarımında bulunulabilir. Maliye alanındaki reformlardan sonra hukuk alanında değişikliğe de önem verilmektedir. İbnü'l-Mukaffa, Emeviler döneminde hukuk sisteminin kargaşa içinde olduğunu, bir yerde haram sayılanın başka yerde helal olarak kabul edildiğini belirterek bu karmaşaya son verilmesi için anayasal düzenlemeleri gerekli görmektedir (Mukaffa, 2016: 109).

Bu doğrultuda merkezi bir hukuk sistemi kurarak, modern anlamda anayasa hazırlanması gerekmektedir. Bunun için halifeye hukuk işlerinde akıllı temel alan Irak fıkıh ekolünün takip edilmesini uygun görmüştür. İktidarın kimlerle paylaşılacağı hususunu da bürokrasi kavramı çerçevesinde tartışılmaktadır (Canikli, 2006: 205).

Üzerinde durulması gereken bir başka reform alanı da maaşlardır. Miktarı, çalışanın konumuna ve mevkisine göre değişebilen maaşların zamanında ve tam olarak ödenmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. İbnü'l-Mukaffa'nın ordunun devlete olan bağlılığı, uyumu ve eğitimi için birçok önerisi vardır. Bunun için en başta ordunun hem dini konularda hem de ilim anlamında yetiştirilmesi gereklidir. Bununla beraber maaşlı, düzenli ve eğitilmiş bir ordu şarttır (Demirci, 2005: 135).

İbnü'l-Mukaffa, Şam siyasetinden bahsederken Şam halkının düşmanlıkla dolu olduğunu, yöneticilerin halka düşmanlık yapmaması ve onlardan dostluk beklememesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Yapılması gereken onlar arasından iyisinin ve dürüstünün bulunup yardımcı olarak seçilmesidir (Mukaffa, 2016: 111). Yönetim alanında ise iktidarın kiminle paylaşılacağını belirlediği ve yöneticiye itaat edecek yardımcılarının gerekli olduğu güçlü bir merkezi otorite önermektedir. Ancak merkezi otoritede şiddete yer verilmez. Esas olan halkın rızasını alabilmektir.

İbnü'l-Mukaffa'ya göre dine dayalı iktidar, halkın dinini ayakta tuttuğu ve haksızlığı engellediği sürece toplumun bütün katmanlarına adalet dağıtılabilir. Bu noktadan yola çıkarak ona göre devlet şekillerinden en iyisinin dine dayalı devlet olduğu söylenmektedir.

Önerilerinin ciddiye alındığı Abbasi Devletinin iyi uygulama örneklerinden olduğu söylenebilir. İran ordusunun güçlü ve kuvvetli olduğunu, askerlerin itaat ettiğini, fazilet sahibi olduğunu, fitneden uzak durup yöneticiye itaat ettiklerini bu sebeple İran ordusunun eşi bulunmayan bir ordu olduğunu ifade etmektedir (Barlak, 2018: 385-886).

Yöneticilerin dikkat etmesi gereken durumlardan biri de çevresinin niteliğidir. Çevresinden kastedilen meclisinin çevre düzeni, halkının düşünceleri, yardımcılarının davranışlarıdır. Yöneticinin çevresinde akıllı, düşünceli ve güzel huylu kişilerin olması önemlidir. Devlet adamlarının danışmanlık makamı şerefli, ahlaklı ve seçkin kişilerden oluşmalıdır (Demirci, 2008: 232). İbnü'l-Mukaffa'nın düşüncelerinde dikkat çeken bir husus da kendi soyundan gelenlere önemli görevlerin verilmesi ve makam sahibi yapılmasının eleştirilmesidir. Günümüzde de bu duruma karşı çıkıldığı ve kayırma sistemi olarak adlandırıldığını söylemek gerekir (Çakır, 2017: 7).

En başta yöneticiler bu kurallara uyarsa zamanla sıradan vatandaşlar da kurala riayet edeceklerdir. İbnü'l-Mukaffa, eğer hakkında kesin hüküm olmayan bir durumla karşılaşılırsa Allah bu konuda karar yetkisini yöneticiye verirse onun dediklerine itaat etmeyi zorunlu görmektedir.

İbnü'l-Mukaffa hiçbir toplumun kendiliğinden ahlaklı olamadığını, bu düzeni seçkinlerin sağlayabileceğini iddia etmektedir. Aynı şekilde hiçbir yönetici de kendiliğinden düzgün olamaz bunu da toplum yönlendirebilir. Bunun gerekçesi olarak aslında insanın doğası gereği kendi işini tek başına yapamayan bilgi sahibi olmakta birisine muhtaç olan zayıf ve güçsüz varlıklar olduğunu söylerken Allah'ın onlar için işinin ehli, bilgili ve yönlendirici seçkin bir kişi tayin ettiğini belirtmektedir (Mukaffa, 2016: 117-118).

Ona göre bu seçkinler ki biz bunlara yöneticiler diyoruz halkı dinlerler ve onların işleriyle ilgilenirler. Allah bu kişileri toplumun refahı ve mutluluğu için göndermiştir. Yöneticinin de ihtiyaç duyduğu kişiler vardır o da işlerini toparlayıp yön veren yardımcılardır. Sonuç olarak tüm işler bir düzen içinde işlemektedir. Bu düzeni dünyada sağlamak için yöneticiye o gücü ve kudreti veren yine Allah'tır.

İbnü'l-Mukaffa, Abbasi yönetimindeki sorunlara çözüm üretmeyi amaçlamış, çözüm yolunun da mali ve askeri alanlardaki reformlardan geçtiğini söylemiştir. Reformlara, mali ve askeri görevlerin ayrıştırılması, vergi toplama işleminin askerden uzaklaştırılması ve düzenli maaş sistemine geçilmesi gibi örnekler vermektedir.

İbnü'l-Mukaffa askeri, iktisadi, hukuki birçok alanda verdiği önerilerin yöneticiler tarafından benimsenip, kanun, tüzük ve yönetmelik vasıtasıyla yürürlüğe sokulması gerektiğine inanmaktadır. Bu ilkeler tüm toplumlar için başvuru kaynağı olmalıdır. Devletin değişmez ilkelerini açıkladığını savunan İbnü'l-Mukaffa bu ilkelerin her devlet yöneticisi tarafından devamlılığını tavsiye etmektedir.

Tüm anlatılanlardan hareketle siyaseti toplumun gerekliliği olarak ele almak mümkündür. Siyasetin ana karakteri olarak insan kavramı siyasi boyutuyla doğru anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

İbnü'l-Mukaffa Allah'ın belirlediği bazı kişiler dışında insanın doğası gereği kusurlu olduğunu söylemektedir. Buna örnek vererek bu savını somutlaştırmaya çalışır. Öğüt veren insanın aslında kendisi buna eylemleriyle uymadığını, danışan kişinin düşünceleri uygulamaya geçirmede, dindar olarak kendini tanımlayan insanların birbirlerini sürekli övdüklerini açıklamıştır.

Ona göre bir kişinin diğer insanlara örnek teşkil edebilmesi için kullandığı sözlerden ziyade düşünce ve davranışlarıyla seçkin olabilmelidir. Başkalarını ikna etmeden önce kişi kendini eğitmelidir. İbnü'l - Mukaffa bu doğrultuda her kişinin her konuda yetkin olamayacağını kendi yeteneğine göre meslek seçmesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Bunu yaparken de yine sözde kalmaması gerektiğini davranış ile başkalarına ispatlanması gerektiğini ifade eder (Şirvani, 1965: 180-181).

İbnü'l-Mukaffa zaman kavramını "Zaman insanlardır" sözüyle ifade etmektedir. Ona göre en iyi zaman yöneten ile yönetilenin karşılıklı iyiliklerini birbirlerine gösterdikleri zamandır. Yöneten kişi, ülkesini koruduğunda, yardımcılarını liyakatle seçip atadığında, iyileri yanında bulundurduğunda, adaletli gelir dağılımı yaptığında, halkına sevgi ve içtenlikle yaklaştığında yönetilenler de aynı şekilde itaat ettiğinde, sabırla yaklaştığında, sorumluluklarını yerine getirdiğinde tüm iyilikler tamamlanmış olmaktadır. En kötü zaman ise yöneten ile yönetilenin karşılıklı kötülüklerini birleştirmeleridir (Mukaffa, 2016: 124). Yöneten halkına destek olmazsa, yönetilen de sorumluluklarını yerine getirmese en kötü zaman gerçekleşmiş olur.

İbnü'l-Mukaffa on beş bilgelikten bahsetmektedir. Bunlardan ilk üç sıraya din, ahiret ve dünyayı koymaktadır. Din, kişinin öncelikle koruyacağı şeydir. Dini korumanın en güzel yolu olarak da dünyayı önemsememektir, süsüne kanmamaktan bahsetmektedir. İkinci olarak ahiret kavramıyla en mutlu insanın ahiret için çalışan insan olduğunu vurgulamaktadır. Üçüncü olarak dünyadan bahsedip dünyayı uyku ve rüya olarak değerlendirip dünyaya alışmanın boşuna yaşadığını ileri sürmektedir. Aynı zamanda düşüncelerin kalbin yansması olduğunu, insanın sonunu düşünerek hareket etmesi gerektiğini, yarar sağlayacak iş için zorluklarla mücadele edilmesi gerektiğini, iyi ve kötüyü ayırt etmek gerektiğini, en iyi davranışın cömert olmak, titiz olmak olduğunu, en yüce ahlakın tevazulu olduğunu,

alçakgönüllülüğün sevgiyi getireceğini eklemektedir. Son olarak yöneticisi bozuk olan toplumda kargaşa olacağını, vezirlerin hükümdarın süsü olduğunu, yöneticinin sadece kendi görüşüyle karar vermeden vezirlerine danışmalarının gerekliliğini açıklamaktadır (Mustafa, 1990: 96-99).

İbnü'l-Mukaffa sayesinde bir ilke daha imza atılmıştır. Halife sadece kanun ve sünnetin hükümlerini uygulayan değil aynı zamanda onu yorumlama yetkisine sahip olandır anlayışı yerleşmiştir. İbnü'l-Mukaffa, burada siyasi meşruiyet sorununa da işaret ederek, çözüm olarak hükmün ne olacağına halifenin karar vermesini uygun görmüştür. İbnü'l-Mukaffa meşruiyet sorununa reformlar da sıralamıştır. O, İslam hükümet teorisinde halife karar verirken ulemanın hukuki meselelerdeki fikirlerini almakta, bu fikirler üzerine de nihai hükmü irad etmesini tavsiye etmektedir. Böylelikle siyasi otoritenin sağlanacağını düşünmektedir.

İbnü'l-Mukaffa, devletin bekası kaygısıyla da bir sorunsal üzerinde durmaktadır. Bu sorunsal, hukukun yoruma açık kısmı neresidir ve yorum hakkı kime aittir? şeklindedir. Buna cevap olarak eğer açık hüküm ve sabit delil varsa yapılması gerekenler kurallara göre yapılır. Bunun dışındakiler yoruma tabidir ve yorum hakkı halifenindir. Halife insiyatif alabilir, istediği kişiyi istediği yerde de istihdam edebilir. Bu anlayışından yani hukukta açıklık kapalılık teorisinden dolayı Mukaffa ilk Müslüman hukuk teorisini kabul edilmektedir.

İbnü'l-Mukaffa'nın oluşturmak istediği siyasi sistem, merkezîyetçi bir sistemdir. Buradan yola çıkarak devlete bağlı düzenli ordu, hukuk devleti, ulemanın kontrolünün devlet tarafından sağlanması ve yöneticiye bağlı sivil devlet istikrarı ve devamlılığı için zorunlu görülebilir.

SONUÇ

İbnü'l-Mukaffa Fars düşünce ve siyaset yapısını tecrübe eden, edindiği bürokratik deneyimleriyle siyasi konulara reformist tavırla yaklaşan İslam düşünce sisteminin özgün kişiliklerindedir. Onun için genel kanı Fars etkisini Abbasi siyaseti üzerinden İslam'a taşıdığı yönünde olsa da nadir de olsa sadece Fars değil Yunan kültürünü de İslam'a dahil etmek istediğini iddia edenler olmuştur.

İbnü'l-Mukaffa, hükümdara aynalar geleneğinin başlatıcısı olarak da görülebilir. İbnü'l-Mukaffa'nın çalışmalarının özellikle siyaset, eğitim, din, felsefe, akıl ve ahlak konularında olduğu görülmektedir. Onun akılcı, realist ve eleştirel tavrı eserlerine yansımıştır. İslam devletinin siyasi ve kültürel sorunlarında reform projeleri önermektedir. Din âlimi olmasa da dini konularda pek çok öğütleri bulunmakta, din-ahlak, din-bilgi ve din-devlet ilişkilerinden sıkça söz etmektedir. O halde onun nihai amacı dine bağlı ve ahlaklı bireyler ile hukuku ve adaleti esas alan devlet oluşturulmasıdır. Onun için dinin temel olduğu devletin de o temeli koruyacak bekçi olduğu söylenebilir. Maverdi de bu hususta kendisinden etkilenenlerden biri olmuştur.

Toplumun ve devletin esenliği için yeni yollar izlenmelidir. Bu izlenecek yolda vazgeçilmez temel ilkeler olarak, akıl, bilgi ve dini esas almıştır. Ona göre sevgiyi tercih etmek, doğruyu istemek, iyilikten yana olmak, kararlı seçimlerde bulunmak, seçilen şeyin arkasında durmak, çevreyle uyumlu olmak ve bunları sadece sözde bırakmayıp eyleme dökebilmek önemlidir. Saydığı tüm bu erdemlerin temel dayanağı olarak aklı göstermektedir.

İbnü'l-Mukaffa aslında bilginin geçmişten geldiğini yeni bir şey üretilmediğini özgün fikirlerin olmadığını da iddia etmektedir. İbnü'l-Mukaffa'nın ahlaki değerler kazandırma amacıyla, verilen sözlerin tutulmasının ve nefis muhasebesinin gerekliliği üzerine öğütler verdiği de çalışmadan çıkarılan sonuçlardan biridir.

Bu çalışmada İbnü'l-Mukaffa'nın düşüncelerinden hareketle siyaseti, ahlaki ve felsefi birçok konuya değinilmiştir. İslami değerlerle uyumlu olarak evrensel değerlere vurgu yapılmıştır. Çalışmada o devrin mevcut siyasi, ekonomik ve sosyal yapısını İslami anlayışla sentezleyerek siyasetname türünün ilk kaynaklarından birini oluşturduğu sonucuna da varılmıştır. Ayrıca siyasetnamelerde yer verilen siyaset sanatı ile yönetim anlayışı üzerinde de İbnü'l-Mukaffa'nın düşüncelerinin etkili olduğu söylenebilir. İktidarı halifeye vererek, çok sesliliği belli bir standarda kavuşturmaya yönelik adımlar atmıştır.

İbnü'l-Mukaffa önerilerini çok açık ve somut bir şekilde yapmaktadır. Yapılan araştırmaya göre siyasi ve idari yapı için reçete sunduğu görülmektedir. Geniş çaplı ıslah hareketlerini benimseyen ve hukukçu gibi çalışan bir yönü olduğu da tespit edilmiştir. İbnü'l-Mukaffa'nın o dönemki tavsiyelerinin ve yönetimin altın kuralları olarak önceki bölümde belirtilen ilkelerin bugün hala modern kamu yönetiminde uygulanması onun önemini ortaya koymaktadır denilebilir.

KAYNAKÇA

- Adalıoğlu, H. (2004), “Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları”, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:5, Sayı: 2, s. 1-22.
- Al, Ö. ve Şanver, C. (2018), “8. yy. İslam Toplumunda Yaşayan İbnü'l-Mukaffa'nın Mali Görüşleri”, Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yeni Yaklaşımlar ve Eğilimler Kongresi, Kocaeli Üniversitesi.
- Alp, T. (2018), Akıl Bilge ve Hikmet Üzerine, <https://www.scribd.com/doc/61885936/Ak%C4%B1l-Bilgi-ve-Hikmet-Uzerine>, (Erişim Tarihi: 06.10.2021).
- Barlak, M. (2018), “İslam Düşüncesinde Muhalefetin Teopolitik İmkânı ve Yapısı”, e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2, s. 383-430.
- Cabiri, M. (1997), Arap-İslam Aklının Oluşumu, Çev: İ. Akbaba, İstanbul: Ecem Matbaacılık.
- Canikli, İ. (2004), Hadislere Göre Yöneticilere İtaatın Sınırları, Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Canikli, İ. (2006), Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis –Sünni Hadis Literatüründe Hilafet Problemi, İstanbul: Medrese Yayınları.
- Çakır, N. (2017), “İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a Muaraza Yaptığına Dair İddiaların Değerlendirilmesi”, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı: 2, s. 159-185.
- Demirci, M. (2005), “Emevilerden Abbasilere Geçiş Sürecinin Bir Tanığı: Abdullah İbnü'l-Mukaffa ve Risaletü's-Sahabe”, D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 21, s. 117-148.
- Demirci, M. (2008), “Abdullah İbnü'l-Mukaffa'nın Risaletü's-Sahabe Adlı Risalesi: Takdim ve Tercüme”, İstem Dergisi, Sayı: 12, s. 217-240.
- Durmuş, İ. (2000), İbnü'l-Mukaffa, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 21, s.130-134.
- Haldun, I. (2018), Mukaddime, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutluer, İ. (2000), İbnü'l-Mukaffa, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 21, s.134-137.
- Kuzudişli, A. (2017), “İbnü'l-Mukaffa ve İslami İlimlerin Oluşumundaki Rolü”, Tidsad Dergisi, Cilt: 4 Sayı:2, s. 51-61.
- Mukaffa, I. (1989), Asar'u İbnü'l-Mukaffa, Al-Adabu'l-kabir, Lübnan: Beyrut Yayınları.
- Mukaffa, I. (1989), Asar'u İbnü'l-Mukaffa, er-Risale fi's-sahabe, Daru'l-Kütübi'l-Alemiyye, Lübnan: Beyrut Yayınları.
- Mukaffa, I. (2001), Kelile ile Dimne, Çev: S. Aykut, İstanbul: Şule Yayınları.
- Mukaffa, I. (2016), İslam Siyaset Üslubu, Çev: V. Akyüz, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Mustafa, Nevin A. (1990), İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet, Çev. Vecdi Akyüz, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Rayyis, Z. (1995), İslam'da Siyasi Düşünce Tarihi, Çev. İbrahim Sarmış, İstanbul: Nehir Yayınları.
- Torlak, M. (2011), Bir Yönetim Klasığı: İslam Siyaset Üslubu, <http://melihtorlak.com/2011/01/23/bir-yonetim-klasigi-islam-siyaset-uslubu/>, (Erişim Tarihi: 06.10.2021).
- Turan, N. (2017), İbnü'l-Mukaffanın Siyasal Düşüncesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Turan, N. (2018), “Pers İmparatorluk Geleneğinin Abbasi Siyasal Düzenine Etkisi ve İbnü'l - Mukaffa'nın Rolü Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, s. 215-240.

